

قراردادهای اسلامی

Islamic contracts

فروش اقساطی

این قرارداد در بسیاری از معاملات جاری بوده و تنها شکل آن برحسب مورد تفاوت می‌کند. این عقد در نظام بانکی، بازار بورس و واگذاری شرکت‌های دولتی دارای کاربرد است. اصل این عقد نسبی است که در عقود بانکی، فروش اقساطی نامیده می‌شود. براین اساس چون نسبی یکی از اقسام بیع است، تمامی شرایط متعاقبین و عوضین را دارا است. منظور از عقد نسبی، بیعی است که در آن شرط شود که ثمن در زمان آینده پرداخت شود. این قرارداد در نظام بانکی برحسب قانون، مشتری کالای مشخصی را با بیان ویژگی‌های کالای درخواستی و معرفی عرضه کننده، تقاضای خود را اظهار داشته و متعهد می‌شود تا به هنگام فراهم شدن کالا توسط بانک، آن را خریداری کند. بانک پس از بررسی تقاضای مشتری، کالای مورد نظر را خریداری کرده و با احتساب سود بانک (متناسب با مدت بازپرداخت) به صورت اقساطی به مشتری می‌فروشد. هدف از فروش اقساطی پرداخت تسهیلات لازم جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی اعم از مواد و لوازم یدکی و ابزار کار مصرفی و سایر نیازهای اولیه مورد احتیاج این واحدها برای یک دوره تولیدی است. همچنین وسایل تولید، ماشین‌آلات و تأسیساتی که طول عمر مفید آنها طبق جدولی که توسط بانک مرکزی تهیه خواهد شد، بیش از یک سال باشد نیز مشمول فروش اقساطی می‌شود. آخرین مورد فروش اقساطی، واحدهای مسکونی احداث شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۲؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷).

مشارکت

مشارکت یکی از انواع عقد شرکت است. براین اساس در ابتدا عقد شرکت تعریف خواهد شد. شرکت قراردادی است بین دو

یا چند نفر تا با مال مشترک بین آنها، فعالیت انجام شود. ثمره این عقد این است که تصرف در مال مشترک با هدف کسب سود جایز می‌شود، سود و زیان حاصل به تناسب سرمایه بین شرکا تقسیم می‌شود (موسویان، ۱۳۹۱، ص. ۲۸۵). البته اگر یکی از شرکا علاوه بر به اشتراک گذاردن سرمایه، فعالیت نیز می‌کند یا فعالیت بیشتر یا سطح بالاتری انجام می‌دهد، برحسب مورد نسبت‌ها می‌تواند تغییر کنند. اما اگر همه شرکا فقط سرمایه بیاورند بنابر دیدگاهی فقهی باید سود و زیان برحسب سرمایه توزیع شود. اما بنابر دیدگاهی دیگر، اگر منطق عقلایی قابل دفاع نزد عرف وجود داشته باشد، با وجود سرمایه مساوی، مشارکت در سود و زیان می‌تواند متفاوت باشد (محقق حلی، ۱۴۰۳، صص. ۳۷۶-۳۷۵؛ الايروانی، ۱۴۲۶، صص. ۱۶۰-۱۶۱). اصطلاحاً به این نوع شرکت در فقه، شرکه‌العنان گفته می‌شود. عقد شرکت از جمله عقود جایز است (محقق حلی، ۱۴۰۲، ص. ۱۴۶).

ابراز رضایت از انجام عقد شرکت مانند سایر عقود لازم بوده لذا ایجاب و قبول در شرکت شرط است. همچنین طرفین قرارداد باید شرایط عمومی قراردادها را داشته باشند. مال و سرمایه موضوع شرکت، باید مالیت داشته، معلوم بوده و ممنوع‌التصرف نباشد (موسویان و میسمی، ۱۳۹۳، ص. ۹۸). در نظام بانکداری بدون ربا، کشور، عقد شرکت به دو صورت مشارکت مدنی و مشارکت حقوقی صورت می‌پذیرد.

مشارکت مدنی

براساس ماده ۷ قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک می‌تواند با اشخاص حقیقی و حقوقی وارد معامله شود و نیازهای مالی آنان را تأمین نماید. بانک به‌عنوان شریک، منابع مالی لازم را جهت طرح در اختیار طرف قرار داده، در پایان قرارداد نیز سود حاصل از شرکت به تناسب بین بانک و شریک تقسیم می‌شود. هدف از مشارکت مدنی، اعطای تسهیلات لازم برای فعالیت‌های تولیدی، بازرگانی و خدماتی است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۲).

مشارکت حقوقی

منظور از مشارکت حقوقی تأمین قسمتی از «سرمایه» شرکت‌های سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکت‌های سهامی موجود است. مشارکت حقوقی در ارتباط با شرکت‌های سهامی تعریف می‌شود. هدف از این نوع قرارداد، اعطای تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخش‌های مختلف

تولیدی، بازرگانی و خدماتی است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۲).

بیع

بیع، مهم‌ترین و شایع‌ترین قراردادهای مالی است. تعریف‌های متعددی برای بیع شده اما مرسوم‌ترین تعریف بیع عبارت است از مبادله مال با مال (الانصاری، ۱۳۷۸، صص. ۳-۷). فروشنده با انجام معامله بیع، مال خویش را به خریدار تملیک کرده و در عوض آن، مال وی را تملک می‌کند. بیع را دادوستد و گاه خرید و فروش نیز گویند. بنابراین در بیع دو مال با یکدیگر معاوضه می‌شوند. مالی که فروخته شده را مبیع یا مثن و مالی که در ازای آن پرداخت می‌شود، ثمن گفته می‌شود. در گذشته دور، بیع کالا با کالا رواج داشت اما به دلیل مشکلات معامله کالا با کالا، پول وارد اقتصاد شده و معامله کالا در ازای پول رواج یافت. البته هنوز معاملات کالا به کالا در برخی از دادوستدها از جمله معاملات بین‌المللی نیز دیده می‌شود. نکته مهم در بیع این است که آن چیزی که مورد معامله قرار می‌گیرد می‌تواند کالا باشد. اما تنها کالا مورد معامله نیست بلکه حق و امتیاز نیز قابل خرید و فروش هستند از جمله می‌توان حق سرقتی، امتیاز آب، برق و... را نیز در این رابطه مثال زد (مکارم الشیرازی، ۱۴۱۱، صص. ۲۱-۲۳).

نشانگر رضایت طرفین در معامله است شرط است. همچنین طرفین اجاره باید عاقل، بالغ و دارای اختیار بوده، ممنوع از تصرف در مال نباشند. همچنین دو مالی که در عقد اجاره با یکدیگر معاوضه می‌شوند باید معلوم باشند. کالایی که اجاره داده می‌شود نباید کالای مصرفی بوده که با استفاده از بین برود. مال باید در ملکیت باشد و قدرت بر تسلیم آن نیز وجود داشته باشد (محقق حلی، ۱۴۰۲، صص. ۱۵۲).

اداره حقوقی قوه قضائیه اجاره به شرط تملیک را از منظر فقهی قراردادی جدید دانسته، آن را چنین تعریف می‌کند «شرط بیع در ضمن عقد اجاره که با پرداخت تمام اقساط، مستأجر مالک عین مستأجره شود» (مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، و این عقد برحسب آیین‌نامه اعطایی بانکی، اجاره‌ای است که در آن شرط شود مستأجر در پایان مدت اجاره و در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد، عین مستأجره را مالک گردد. بانک به‌عنوان موجر این تسهیلات را جهت گسترش امور خدماتی، کشاورزی، صنعتی و معدنی، در اختیار متقاضی که مستأجر نامیده می‌شود، قرار می‌دهد تا پس از اتمام زمان پرداخت اجاره به ملکیت وی درآید. البته مدت اجاره به شرط تملیک نباید از طول عمر مفید اموال موضوع قرارداد تجاوز نماید (مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، ۱۳۸۱، صص. ۲۷-۲۸).

کتاب‌شناسی

- الانصاری، م. (۱۳۷۸). کتاب المکاسب. مجمع الفکر الاسلامی.
 الايروانی، ب. (۱۴۲۶). دروس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی علی المذهب الجعفری (ج. ۲). دار الفقه للطباعة و النشر.
 محقق حلی، ج. (۱۴۰۲). المختصر النافع فی فقه الامامیه. المكتبه الاسلامیه الکبری.
 محقق حلی، ج. (۱۴۰۳). شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام. دارالهدی للطباعة و النشر.
 عبداللهی، م. (۱۳۷۱). مبانی فقهی اقتصاد اسلامی. دفتر انتشارات اسلامی. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۶۲). آیین‌نامه تسهیلات اعطایی بانکی. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/107676>
 مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۸۷). آیین‌نامه نظام اقساطی واگذاری و نحوه دریافت بهای حقوق قابل واگذاری. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/135898>
 مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه. (۱۳۸۱). مجموعه آرای فقهی - قضایی.

اجاره به شرط تملیک

اجاره به شرط تملیک در واقع عقد اجاره همراه با شرط ضمن آن است براین اساس تعریفی گذرا از عقد اجاره لازم است. اجاره عقدی است که به موجب آن منفعت یک کالای بادوام و یا سرمایه‌ای مانند خانه برای مدت زمان مشخصی در مقابل مال تملیک می‌شود. به مالک کالا موجر و به استفاده کننده از کالا، مستأجر گفته می‌شود. همچنین اگر خدمات و کار یک انسان برای مدت زمانی مشخص در مقابل مال تملیک شود نیز اجاره صدق می‌کند فردی که کار خود را به اجاره می‌فروشد، اجیر و کسی که از خدمات وی استفاده می‌کند مستأجر نامیده می‌شود (الایروانی، ۱۴۲۶، صص. ۱۰۹-۱۱۰). عقد اجاره مانند سایر قراردادهای، باید توسط طرفین ابراز شود. لذا ایجاب و قبول که

مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه.
مکارم الشیرازی، ن. (۱۴۱۱). *انوارالفقاهه: کتاب البیع*. منشورات مدرسه
الامام امیرالمومنین.
موسویان، ع. (۱۳۹۱). *بازار سرمایه اسلامی (۱)*. پژوهشگاه فرهنگ و
اندیشه اسلامی.
موسویان، ع. و میسمی، ح. (۱۳۹۳). *بانکداری اسلامی (۱): مبانی نظری*
- *تجارب عملی*. پژوهشکده پولی و بانکی

محمدرضا یوسفی شیخرباط

دانشگاه مفید

دانشنامه اقتصاد